

VAIKŲ UŽKLASINIO SKAITYMO PADĖTIES IR TURINIO BRUOŽAI
1919—1940 METŲ LAIKOTARPIU

GENOVAITĖ RAGUOTIENĖ

Lietuvoje buržuazijos valdymo metais daugiausia atskirų pažangiųjų pedagogų ir bibliotekinių pastangomis buvo atliekami tam tikri vaikų užklasinio skaitymo tyrimai. Jų medžiaga, beje, yra negausi, išsklaidyta, neapibendrinta. Mokinių skaitymo apskaita, ypač pradinėse mokyklose, buvo daroma dažniausiai menkai ir nerūpestingai arba iš viso nedaroma. Yra išlikę atskiri skaitymo statistikos dokumentai ir kai kurie statistiniai duomenys, skelbti periodikoje. Bet ir tokia ribota savo apimtimi bei pobūdžiu medžiaga, ją susisteminus, kritiškai įvertinus ir aptarus¹, leidžia atkurti bendrąjį vaizdą apie to laikotarpio Lietuvos vaikų užklasinio skaitymo kiekybinį bei kokybinį turinį, pobūdį ir tendencijas. Tai ir yra šio straipsnio uždavinys.

I

Atkuriant buržuazijos valdymo metų vaikų skaitomumą kiekybės atžvilgiu, pir-

miausia tenka pabrėžti, kad daugumas ano meto pradinių mokyklų mokytojų, nuširdžiai rūpindamiesi vaikų skaitymu, sugėbėjo savo auklėtiniams įdiegti knygos pamėgimą. Daugelyje atsiminimų randame nemaža žinių apie to meto teigiamą mokyklos ir mokytojo vaidmenį, ugdant meilę knygai.

„Jau pradžios mokykloje,— rašė V. Mozūriūnas,— įpratau skaityti. Mokyklos bibliotekėlės man nebeužteko. Perskaičiau visas mokytojo knygas, bet, deja, ir jis turėjo jų ne tiek daug. Vakarais, paruošęs pamokas, aš eidavau iš Žaliakalnio į Nemuno krantinėje buvusią Vinco Kudirkos biblioteką ir ten skaitykloje praleisdavau visus vakarus“². E. Matuzevičius pažymi, kad jo lektūrai daug padėjęs mokymasis Krinčino pradinėje mokykloje³.

Vaikų pamėgimą skaityti rodo ir tai, kad jie quite apguldavo pradėtas į buržuazijos valdymo pabaigą kai kuriuose miestuose steigti specialias vaikų skaityk-

¹ Leidinyje „Lietuvos bibliotekos 1932 metais“ paskelbti duomenys yra paremti vien tik atsakymais į anketą, patitinkant anketos užpildytojų pateiktais faktais. Išnagrinėjus anketos duomenis, matyti, kad dalį faktų, kurie šiuo atveju liečia skaitytojų ir perskaitytų knygų skaičių, reikia vertinti kritiškai. Nemaža atsakiusių į anketą skaitytojų pažymėjo visus pradinėje mokykloje besinokančius vaikus, kas didina skaitytojų skaičių. Kadangi daugelyje pradinių mokyklų nebuvo apskaitos, tai perskaitytų knygų skaičius dažnai buvo užrašomas apvaliais skaičiais (pvz., 250, 300 ir pan.) ir tikrai apytikriai — mokytojo apskaičiavimu arba jo nuožūra. Tačiau, ir kritiškai priimant paskelbtus duomenis, susidaro statistinis vaizdas apie pradinių mokyklų bibliotekų skaitytojų ir perskaitytų knygų vidurkį. Kad duomenys būtų kuo objektyvesni, išvedant miesto ir kaimo pradinių mokyklų vaikų skaitomumo vidurkį, atsižvelgiama į tris rodiklius: mokyklų skaičių, bibliotekų fondo dydį ir skaitytojų skaičių, t. y., kiek leidžia duomenys, imami vienodi arba labai panašūs lyginamų mokyklų, bibliotekų fondų ir skaitytojų skaičiai.

² Tarybų Lietuvos rašytojai. V., 1957, p. 361.

³ Ten pat, p. 310.

las⁴. Vaikai, beje, buvo vieni aktyviausių suaugusiųjų bibliotekų lankytojų⁵. Leidinio „Lietuvos bibliotekos 1932 metais“ duomenimis, pavyzdžiui, Kauno miesto pradžinių mokyklų mokiniai tais metais vidutiniškai perskaitė beveik po 7 knygas⁶. Kauno apskrities pradžinių mokyklų mokinių metinis skaitomumo vidurkis tada buvo maždaug 5,2 knygos⁷. Skirtumą tarp miesto ir valsčių pradžinių mokyklų vaikų skaitomumo rodo taip pat Marijampolės (santykis 5,2:3)⁸, Panevėžio (10,3:7)⁹ ir kiti pavyzdžiai.

Analizuojant to paties miesto arba to paties valsčiaus pradžinių mokyklų vaikų skaitomumą, taip pat pastebima nevienoda padėtis. Antai, jeigu Kauno miesto pradinės mokyklos Nr. 14 mokiniai 1932 m. perskaitė vidutiniškai po 11 knygų, tai Nr. 6 — maždaug po 4,5 knygos, nors tų mokyklų bibliotekų knygų fondai buvo beveik tokie pat, o skaitytojų skaičius — vienodas¹⁰. Su tokiais pat faktais susiduriama, susipažįstant ir su atskirų vienos apskrities valsčių pradžinių mokyklų mokinių skaitomumu. Pavyzdžiui, Raseinių apskrities Betygalos valsčiaus Priešmantų ir Zvėgių pradžinių mokyklų bibliotekos turėjo maždaug po 630 knygų ir po 50 skaitytojų. Zvėgių pradinės mokyklos mokiniai per metus perskaitė vidutiniškai po 10 knygų, o Priešmantų — tiktai po 4,5¹¹. Beveik toks pat ir Ukmergės, Kretingos bei kitų apskričių kaimo pradžinių mokyklų biblio-

tekų skaitomumo vidurkis. Ukmergės apskrities Balninkų pradinėje mokykloje buvo 288 knygos ir 98 skaitytojai, o Žižnių — 274 knygos ir 98 skaitytojai. Žižnių pradinės mokyklos vienam skaitytojui teko maždaug po 4,7 perskaitytos knygos, o Balninkų — tiktai po 1,1¹². Kretingos apskrities Pėsčių ir Selenių pradžinių mokyklų bibliotekose buvo maždaug po 100 knygų ir 50 skaitytojų. Bet Selenių pradinės mokyklos mokiniai vidutiniškai perskaitė po 4 knygas, o Pėsčių — tiktai po 1,1¹³. Pateikti duomenys, netgi laikant juos apytikriais, pateikia vaizdą apie to laikotarpio (1932 metų) vaikų skaitymą. Reikia manyti, kad po 1932 metų, į buržuazijos valdymo pabaigą, drauge su viso krašto kultūros augimu, vaikų literatūros išsivystymu, mokyklinių bibliotekų fondo padidėjimu bei vaikų specialiųjų bibliotekų atsiradimu, vaikų skaitymo kiekybė bus, be abejo, pakilusi. Tačiau kai kurie faktai leidžia teigti, kad tas pakilimas, apskritai imant, buvo visai nežymus. Pavyzdžiui, Kauno miesto švietimo inspektūros duomenimis, paskelbtais žurnale „Lietuvos mokykla“, 1939 metais miesto pradžinių mokyklų mokiniai per metus perskaitė maždaug po 4 knygas¹⁴.

Kaip rodo duomenys, būta palyginti didelio skirtumo tarp knygų skaitančių miesto ir kaimo vaikų skaičiaus. Tai patvirtina ir mokytojai, stebėję kaimo vaikų skaitymą. Jų nuomone, kaimo vaikų lek-

⁴ „Motina ir vaikas“, 1937, Nr. 5, p. 27—28.

⁵ „Bibliografijos žinios“, 1939, Nr. 4, p. 127.

⁶ Duomenys pateikti iš devynių pradžinių mokyklų, kurių fondus sudarė 2769 knygos, skaitytojų buvo 515, perskaitytos 3592 knygos.

⁷ Palyginimui duomenys pateikti taip pat iš devynių pradžinių mokyklų, kurių fondus sudarė 2780 knygų, skaitytojų buvo 524, perskaitytos 2749 knygos.

⁸ Palyginimui imama po tris miesto ir kaimo pradžinių mokyklų bibliotekas. Fondų, skaitytojų ir perskaitytų knygų santykis atitinkamai: miesto (1137:240:1283); kaimo (1160:246:744).

⁹ Palyginimui imama po devynias pradines miesto ir kaimo mokyklas. Fondų, skaitytojų ir perskaitytų knygų santykis: miesto (1481:869:9019); kaimo (2011:736:5228).

¹⁰ Pradinės mokyklos Nr. 14 biblioteka turėjo 386 knygas ir 60 skaitytojų, kurie perskaitė 680 knygų; pradinės mokyklos Nr. 6 bibliotekoje buvo 370 knygų ir 60 skaitytojų, kurie perskaitė tiktai 280 knygų.

¹¹ Lietuvos bibliotekos 1932 metais (anketos duomenys). K., 1934, p. 14.

¹² Ten pat, p. 21.

¹³ Ten pat, p. 10.

¹⁴ „Lietuvos mokykla“, 1940, Nr. 5, p. 386.

tūra žymiai kuklesnė ir mažesnė, negu miesto vaikai¹⁵. Čia ir susiduriama su socialinės-ekonominės-kultūrinės aplinkos poveikiu vaikų skaitymo intensyvumui. Miestas tuo atžvilgiu turėjo palankesnių galimybių skatinti ir aktyvinti vaikų skaitymą. Čia dirbo labiau kvalifikuoti mokytojai, mokyklų bibliotekos turėjo turtingesnių fondų, taip pat ir įvairesnį bibliotekų tinklą. Knyga buvo labiau prieinama miesto, negu kaimo vaikui. Antra vertus, socialinė bei klasinė to meto Lietuvos miesto ir kaimo diferenciacija taip pat sąlygojo vaikų skaitymą kiekybiniu atžvilgiu.

Viena aštriausių socialinių-moralinių aptariamojo laikotarpio problemų buvo vaiko piemenuko problema. Antai savivaldybių 1937 m. pradžioje surinktais duomenimis Lietuvoje (išskyrus Klaipėdos kraštą) užregistruota 21 590 vaikų piemenukų¹⁶. „Piemenukas kaime—tai didžiausias pastumdėlis“,— pažymėjo komunistinis „Balsas“¹⁷.

Miesto proletariato vaikams taip pat teko nuo mažų dienų eiti dirbti ir pajusti išnaudojamojo padėtį. Tai pripažino ir buržuazinė spauda¹⁸. Tokios sąlygos negalėjo neatsiliepti į darbo žmonių vaikų užklasinį skaitymą ir pirmiausia į jo kiekybę. Kai kurie mokytojai (V. Bičiūnas), tyrę vaikų skaitymą, pastebi, kad kiekybiniu atžvilgiu nėra didesnio skirtumo tarp pasiturinčiųjų (buržuazijos. — *Aut.*) ir smulkiajų amatininkų, tarnautojų bei darbininkų sluoksnių vaikų skaitymo¹⁹. Su tokiau teigimu galima tik iš dalies sutikti. Jis padarytas, remiantis vienos mokyklos mokinių apklausinėjimu, ir todėl priimtinas su didele išlyga ir juo labiau negali būti laikomas apibendrinančiu. Bet jis konstatuoja tą svarbų faktą, kad darbininkų bei smul-

kiosios buržuazijos sluoksnių vaikai turėjo didelį pasiryžimą šviestis ir įveikti kliūtis, užkertančias jiems kelią prie knygos. Šitaip teigiant, be to, neatsižvelgiama į aplinkybę, jog išnaudojamųjų sluoksnių vaikams sąlygos skaityti ir įgauti įgūdį bei pomėgį skaityti buvo kur kas menkesnės, negu valdančiųjų bei pasiturinčiųjų buržuazijos sluoksnių vaikams. „Beturčių vaikai,— buvo rašoma spaudoje,— su knyga susiduria tik mokykloje“²⁰.

Vaikų skaitymo kiekybinę padėtį to meto lietuvių pedagogai laikė nepatenkinama. Maždaug 90% baigusių pradinės mokyklos vaikų toliau nebetęsavo mokslu²¹. Vadinasi, jie, mažai skaitydami pradinėje mokykloje, baigę ją, negalėjo turėti reikmės ir įpročio skaityti. J. Geniušas teisingai nurodė, kad jeigu vaikai mokykloje „neišugdo savyje įpročio laikyti grožinę literatūrą savo kasdieniniu sielos maistu“, tai „vaiko sieloje padaroma spraga, kurią dažniausiai sunku užpildyti vėlesniais metais“²². Tuo būdu, jau vien kiekybinė vaikų skaitymo padėtis, buvusi buržuazijos valdymo laikais, sudarė aktualią ir sprestią tiek pedagoginę, tiek ir socialinę ano meto problemą. Vaikų skaitymas, iš esmės rodęs krašto ir liaudies masių švietimo lygį ir padėtį, buvo susijęs su tolesnio krašto kultūrinio klausimais.

II

Aptariant buržuazijos valdymo metų užklasinį vaikų skaitymą pagal literatūros tematiką, rūšis ir žanrus, pastebimi keli būdingi bruožai.

Visų pirma, jaunesniojo mokyklinio amžiaus (8—10 metų) ir ypač paauglystės laikotarpio (12—15 metų) lietuvių vaikų skaitymas tiek autorių, tiek kūrinių temati-

¹⁵ Bičiūnas V. Ką skaito mūsų vaikai?—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

¹⁶ „XX amžius“, 1937, kovo 25.

¹⁷ „Balsas“, 1928, Nr. 4, p. 76.

¹⁸ „Lietuvos žinios“, 1937, vasario 15.

¹⁹ Bičiūnas V. Ką skaito mūsų vaikai?—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

²⁰ Ciziūnas V. Duokime vaikams daugiau skaityti.—„Lietuvos žinios“, 1937, vasario 23.

²¹ Slapšinskas J. [Rimantas J.] Knyga ir visuomenė.—„Dienovidis“, 1938, Nr. 9, p. 391—395.

²² Geniušas J. Radio pašnekesiai su mokytojais ir tėvais. K., 1930, p. 124.

nio turinio bei žanrų atžvilgiu yra gana įvairus ir margas. Antai iš 1929 m. paskelbtų 573 vaikų (8—10 metų) atsakymų ryškėja jų domėjimasis įvairių žanrų tematikos kūriniais²³. Iš daugiau kaip 1000 pageidavimų 234 buvo pareikšti pasakai ir apsakymėliams; 108 — eilėraščiams ir dainelėms; 71 — skaitymams apie užsienio kraštus; 49 — skaitymams iš Lietuvos praeities; 41 — gamtos ir gyvūnijų aprašymams; 28 — vaikų gyvenimo temoms; 17 — mokslo populiarizacijai; 7 — kelionių aprašymams ir t. t.²⁴. Netgi turint galvoje, kad šie pageidavimai buvo siunčiami klerikaliniams vaikų laikraščiui (kas taip pat lėmė interesų kryptį), matyti to skaitymo įvairovė. Tą patį rodo ir vaikų žurnale „Vyturys“ 1939 m. paskelbti skaitytojų pageidavimai. Vieni vaikai nori žurnale skaityti apie savo gimtąjį kraštą, jo žmonių buitį, gamtą; kiti — apie keliones ir nuotykius; treči — iš Amerikos ir Afrikos gyvenimo; ketvirti — pageidauja pasakų, padavimų ir apskritai pasakojimų iš praeities; dar kiti — apie garsius žmones, išradimus ir pan.²⁵

Iš 12—14 metų amžiaus vaikų apklausinėjimų²⁶ paaiškėjo, kad to amžiaus vaikai skaitė M. Valančiaus ir A. Vienuolio, P. Mašioto ir M. Šalčiaus, Žemaitės ir V. Krėvės, V. Tamulaičio ir P. Babicko, V. Andriukaičio ir J. Pilyponio, K. May ir Ž. Verno, M. Tveno ir Defo, brolių Grimų ir H. Loftingo bei kitų rašytojų kūri-

nias — įvairius savo turiniu, tematika, žanrais, meniniu lygiu.

Vaikų, ypač paauglių, skaitymo įvairumą nurodo ir kiti mokytojai, betarpiškai stebėję jų skaitymą. N. pradinės mokyklos IV skyriaus mokiniai savo rašiniuose „Kuri knyga man labiausiai patiko“ pažymi, kokias knygas jie yra perskaitę. Pavyzdžiui, viena mokinė rašė: „Šiais mokslo metais perskaičiau šias 7 knygas: „Sparnuočiai“, „Daktaro Dolitlio paštas“, „Mūsų pasakos“, „Aitvaras“, „Būta ir pramanyta“, „Anykščių baladės“, „Ziedeliai“. Kita mokinė (13 metų) nurodo perskačiusi 5 knygas: „Aitvarą“, „Skalpų medžiotojus“, „Oliverą Tvistą“, „Brolių Grimų pasakas“, „Viesnią iš šiaurės“²⁷. Kaip pastebi mokytojas, vienus vaikus traukia kūriniai, kuriuose atskleidžiama „tėvynės meilė, tėvynėje atlikti herojiški žygiai, kitiems imponuoja dorovės dalykai: dorumas, tiesumas, teisingumas, paklusnumas ir kt., vėl kitiems — kelionių aprašymai, sumanymas, mokėjimas išsipainioti iš pinklų; kiti vėl jautrūs dailės dalykams“²⁸. Toks skaitymo įvairumas buvo būdingas ne tikait Lietuvos vaikams. Šią, apskritai visų vaikų, skaitymo ypatybę nurodo taip pat tarybiniai ir užsienio buržuaziniai pedagogai bei rašytojai. Tai buvo pastebėta, pavyzdžiui, tiriant aptariamojo laikotarpio Lenkijos vaikų skaitymą²⁹, Tarybų Sąjungos vaikų interesus³⁰. Vadinasi, vaikų skaitymo tematinį, žanrinį įvairumą sąlygoja

²³ „Žvaigždutė“, 1929, Nr. 2, p. 46—47.

²⁴ Ten pat, Nr. 3, p. 72—73.

²⁵ Mūsų konkursai.—„Vyturys“, 1939, Nr. 1, p. 15—16.

²⁶ *Bičiūnas* V. Ką skaito mūsų vaikai?—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

²⁷ *Siciūnas* J. Mokinių skaitymo namie kontroliavimas.—„Tautos mokykla“, 1936, Nr. 19, p. 462—463.

²⁸ Ten pat.

²⁹ *Lazersonas* V. Mokyklos reforma ir mokinių interesai.—„Mokykla ir visuomenė“, 1933, Nr. 1, p. 3—8.

³⁰ *Маршак* С. Дети отвечают Горькому.—В кн.: М. Горький о детской литературе. М., 1958, с. 321—339. Šis straipsnis skiriamas aptarti tarybinių vaikų atsakymams į M. Gorčio kvietimą (1933 m.) parašyti apie tai, ką jie nori skaityti, kokias knygas jie mėgsta. Pacitavęs daugelio vaikų (12—14 metų) labai įvairius pageidavimus, S. Maršakas pažymi, kad dažniausiai aptinkama vaikų pageidavimų formulotė yra noras skaityti „apie viską“. Kiekviename šių laišku (jų būta apie 2000.—*Aut.*) jo žodžiaisariant, susiduriama vos ne su pasaulinio masto temomis ir su pritaikomosiomis, techninėmis, siauromis temomis. Žemės kilmė — ir ant ko geriausiai kimba žuvis! Kelionė į Mėnulį — ir savo namų darbo variklis iš paprastos medžiagos! Visa geografiija — ir sraigtelis kartoniniam šarvuočiuil“.

daugelis veiksnių. Ypač paauglystės metais vaikų interesai pasižymi nestovumu, platumu, aktyvumu³¹. Jų žinių ratas ir gyvenimiškasis patyrimas žymiai išsiplėčia. Kaip pažymi N. Levitovas,—paaugliams būdingas jų pažintinių interesų paplatėjimas ir kartu didesnė jų diferenciacija bei pagilėjimas. Interesų platumas neretai turi padrikumo pobūdį, ir tai yra susiję su ne visada organizuotu paauglių paslumsu ir aktyvumu. Minėtame S. Maršako straipsnyje vaikų skaitymo interesų įvairumas taip pat laikomas būdinga vaikų amžiaus ypatybe. Taigi skaitymo įvairumas ir platumas priklauso nuo amžiaus psichinių savybių. Tačiau vien tuo aiškinti šį reiškinį būtų vienpusiška. Vaikų skaitymo įvairumą veikia socialinė-ekonominė santvarka, šeima, aplinka, kultūros-švietimo bei literatūros lygis, pagaliau mokyimo-auklėjimo sistema ir uždaviniai. Vaikų, ypač paauglių, skaitymo interesų įvairumui formuotis ano meto Lietuvoje nebūta tokių galimybių ir sąlygų, kurių turėjo visais atžvilgiais labiau išsivysčiusios buržuazinės valstybės, nekalbant jau apie Tarybų Sąjungą, grindusią mokyimo-auklėjimo darbą visiškai kitais politiniais-socialiniais principais. Minėtame S. Maršako straipsnyje pateikti tarybinių vaikų atsakymai kai kuriais atvejais savo turiniu ir pobūdžiu skyrėsi nuo Lietuvos vaikų interesų. „Visada ir visais laikais,—rašė S. Maršakas,—vaikai norėjo žinoti, ką valgo krokodilas pietums, kodėl ant stručio uodegos auga plunksnos, dėl ko žirafa dryžuota. Bet mūsų (tarybinių.—*Aut.*) vaikų „šimtas tūkstančių kodėl“ nepanašūs į Kiplingo drambliuko klausimus ir į senuosius Liubočkino „dėl ko ir kodėl?“³². Šių skirtingumą S. Maršakas kildina iš tarybinio gyvenimo ir auklėjimo sistemos ypatybių.

Lietuvos vaikų interesų literatūrai įvairumas buvo ribojamas ir iš esmės neapėmė

revoliucinės, socialistinės literatūros. Įvairėjančius ir kartu labiau diferencijuotus savo skaitymo interesus Lietuvos vaikai galėjo tenkinti daugiausia tik tokia literatūra, kuri buvo mokyklų ir vaikų bibliotekose. Antra vertus, jų literatūrinio domėjimosi pobūdis priklausė nuo vadovavimo skaitymui. Didelį poveikį darė taip pat socialiniai bei klasiniai buržuazijos valdymo laikotarpio santykiai. Klasinis visuomenės susiskirstymas ir antagonizmas neretai lėmė ir vaikų pasirinkimą skaityti vieno ar kito turinio bei tematikos kūrinius. Skaitymo duomenys tuo požiūriu labai skurdūs, tačiau iš jų galima atsekti atskirų socialinių sluoksnių vaikų interesų literatūrai skirtumus. Pavyzdžiui, netgi sprendžiant iš jau minėtų duomenų, paskelbtų pedagoginiame žurnale „Tautos mokykla“, aiškėja, kad darbininkų ir smulkiaburžuazinių sluoksnių vaikai turėjo didesnę polinkį skaityti socialinės tematikos kūrinius (Žemaitė, Vienuolį) ir nerodė pamėgimo tokiems kūriniams, kurie buvo priešiški jų gyvenimo aplinkai ir tėvų arba jų pačių gyvenimiškajam patyrimui. Prie nemėgstamų kūrinių, už kuriuos, tarp kitko, nepasisakė nė vienas iš penkiasdešimties minėtųjų sluoksnių vaikų, priskiriami K. Binkio „Vysk. Valančius“, kai kurie P. Mašioto kūriniai³³. Žinoma, būtų per skubu daryti iš šių faktų apibendrinamą išvadą, kad, atmetant minėtus kūrinius, jau pasireiškė sąmoningas vaikų socialinis bei klasinis susipratimas. Bet galima daryti prielaidą, kad ir šiuo atveju socialinė vaikų padėtis vis dėlto darė tam tikrą poveikį, juo labiau, kad aptariamojo meto Lietuvos gyvenime objektyviai egzistavo socialinių ir klasinių sąlygų nulemtas vaikų interesų skirtingumas ir priešiskumas. Tai darė įtaką taip pat, pasirenkant skaityti vieno arba kito idėjinio-tematinio turinio kūrinius.

³¹ Левитов Н. Детская и педагогическая психология. М., 1964, с. 343.

³² Маршак С. Дети отвечают Горькому.—В кн.: М. Горький о детской литературе. М., 1959, с. 332.

³³ Bičiūnas V. Ką skaito mūsų vaikai?—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

Visuomeninius-politinius ir klasinius išnaudojamųjų sluoksnių vaikų interesus visomis galimomis formomis ugde Lietuvos Komunistų partija. Ji skatino išnaudojamųjų klasių vaikų protestą ir kovą už savo teises. Antai komunistinis „Balsas“ nuolatiniame „Jaunimo skyrelyje“ 1928 m. pateikė tuos reikalavimus, kuriuos savo darbdaviaus turi kelti piemenukai³⁴. Rūpinamasi atitraukti darbininkų vaikus nuo vaikų reakcinių organizacijų ir įtraukti į pionierių organizaciją³⁵. Įsikūrusi 1923 m. pabaigoje, ji įvairiais būdais plėtė savo veiklą miesto ir kaimo vaikų tarpe. 1926 m. pabaigoje, iki fašistinio perversmo, Lietuvoje buvo apie 1500—2000 pionierių³⁶. Reikalaujama iš komjaunimo ir pionierių organizacijų taikyti įvairias vaikų auklėjimo formas, partija į pirmąją vietą kėlė politinį vaikų auklėjimą, t. y. jų klasiinių interesų ugdymą. „Kas dėl politikos,—rašė „Partijos darbas“,—tai būtų net žalinga nenešti jokios politikos į vaikų eiles. Į vaikų eiles irgi turi būti nešama politika ir ji turi būti surišta su dienos klausimais [...] Ypatingai reikia rūpintis vaikų ir jų tėvų klausimais ir ta fašistų valdžios politika ir veikimu, kurie vis į didesnį skurdą varo darbo žmones ir jų vaikus“³⁷. Reikšminga yra tai, jog nuolat pabrėžiamas uždavinys, ugdati klasiinius-politinius vaikų interesus, atsižvelgti į jų amžiaus ypatumus bei suvokimą ir atitinkamai parinkti darbo formas ir metodus³⁸.

Socialiniai-klasiniai interesai formavosi taip pat pačioje vaikų revoliucinėje veik-

loje. Nors partija ir komjaunimas nekėlė vaikams uždavinio tiesiogiai dalyvauti pogrindžio kovoje³⁹, tačiau, atskirais atvejais, vaikai platino partijos atsisaukimus bei literatūrą ir atlikdavo kitokio pobūdžio pavedimus. Tai negalėjo neaktyvizuoti apskritai revoliucinio vaikų sąmoningumo bei jų politinio brandimo ir nepaveiktai vaikų skaitomų kūrinių idėjinio-tematinio pasirinkimo ir pasiskirstymo. Šį teigimą patvirtina ir pionierių bei komjaunimo organizacijų įtakoję buvusių vaikų skaitymas. Pirmiausia tie vaikai skaitė lietuvių literatūros (tame tarpe ir vaikų literatūros) demokratinio bei proletarinio pobūdžio kūrinius (J. Janonio ir kitų kūrybą)⁴⁰. Vaikai-pionieriai skaitė S. Maršako „Misterį Tvisterį“ ir surengė vaidinimą pagal šį kūrinių⁴¹. Pionierių išvykose buvo skaitomos taip pat Džozanjolio „Spartako“ ištraukos⁴². Žinoma, tokio idėjinio-tematinio turinio literatūrą skaitė ribotas skaičius buržuazijos valdomos Lietuvos vaikų, visų pirma — pionieriai ir komjaunuoliai. Tačiau čia svarbu pabrėžti, jog vaikų skaitymą lėmė skirtingas jų požiūris į vienos ar kitos tematikos bei turinio literatūrą, į kūrinius, vaizduojančius praeitį bei jų gyvenamąjį metą.

10—14 metų vaikų lektūroje objektyviai egzistuoja interesus istorinei tematikai ir visų pirma gimtojo krašto praeičiai. Kaip parodė 1930 metų Lenkijos mokinių apklausinėjimas, „geografijos ir istorijos atsakymuose pastebima tendencija susipažinti su istorinėmis asmenybėmis, pirmiausia [...] su Napoleonu. Iš kitų — Kosciuš-

³⁴ Piemenukai turi reikalauti: „1. Pakelti algų. 2. Pagerinti maistą ir duoti geresnį drabužių. 3. Ganiava negali tęstis daugiau 10 valandų per dieną. 4. Medicinos pagalba ir pilnas užlaikymas ligos metu. 5. Pilną poilsį sekmadieniais ir šventadieniais. 6. Pilną užlaikymą ne tik vasarą, bet ir žiemą su liuosu laiku lankyti mokyklą. 7. Prie ganiavos būdas, kur galima būtų pasisėpti nuo lietaus. 8. Mandagų apsiėjimą.“—„Balsas“, 1928, Nr. 4, p. 77.

³⁵ LKP CK partarchyvas, f. 3743, ap. 1, b. 3, l. 18.

³⁶ Savickytė V. Pionierių organizacijos įsikūrimas ir veikla buržuazinėje Lietuvoje (1923—1940).—„Pedagogika ir psichologija“ (Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai), 1964, t. 6, p. 86.

³⁷ R. T. Dar vis nežino kaip dirbt tarp vaikų.—„Partijos darbas“, 1933, Nr. 4, p. 47.

³⁸ „Komunistas“, 1930, Nr. 2, p. 63.

³⁹ Darbas tarp vaikų ir suaugusių kova.—„Partijos darbas“, 1932, Nr. 2, p. 21.

⁴⁰ „Spindulys“, 1926, Nr. 2, p. 12.

⁴¹ Kaplanas O. ir Zilberis E. Jaunieji leniniečiai. V., 1963, p. 8—9.

⁴² Ten pat.

ka, Jadvyga" ⁴³. Tarybiniai vaikai, jų tarpe ir lietuvių vaikai, gyvenusieji Tarybų Sąjungoje, ypač skaitė knygas apie Tarybinę Armiją, Revoliuciją, Leniną ⁴⁴. Lietuvių pedagogai taip pat pastebėjo šį vaikų polinkį: „Vaikai,— buvo rašoma,— mėgsta ypatingai veikalus iš Lietuvos praeities" ⁴⁵. Visa esmė ta, kokiais kūriniais apie praeitį tenkinamas vaikų domėjimasis istorija ir visų pirma gimtojo krašto praeitimi, taigi kokia kryptimi formuojamas šis jų interesas. Tai priklauso nuo mokymo-auklėjimo sistemos ir uždavinių.

Lietuvos valdančiosios buržuazijos sluoksniai, visų pirma tautininkai, vaikų norą susipažinti su Lietuvos praeitimi naudojo savo klasiniams tikslams — skiepijo nacionalistines pažiūras ir jausmus. Kaip rodo to meto mokyklinių ir kitų vaikų bibliotekų fondų sudėtis, knygos Lietuvos istorijos tematika daugiausia buvo buržuazinės istoriografijos koncepcijomis pagrįsti grožinės literatūros, istorijos mokslo populiarinimo ir istorinės publicistikos kūriniai. Neatsitiktinai pabrėžiama, jog „daugelis jų (10—14 metų vaikų.— *Aut.*) yra skaitę „Herškų Mantą“, „Griunvaldą“, K. Puidos „Magnus Dux“ [..], VI. Andriukaičio „Kovų aidus“ ir „Žvalgo užrašus“. Kiekvienam teko skaityti ir Pietario „Algimantą“ [..], net griebsi iš istorijos „Savanorių žygius“ ir kitas P. Rusecko redaguotas knygas" ⁴⁶. Vaikų domėjimasis buvo kreipiamas pirmiausia į feodalinės Lietuvos praeitį ir ypač į buržuazijos bei užsienio interventų kovas už buržuazijos įsitvirtinimą Lietuvoje 1918—1921 metų laikotarpiu. Šalia senovės Lietuvos bei buržuazijos veikėjų, klerikalai teikė vaikams

skaityti „šventųjų“ ir šiaip žymių bažnyčios atstovų istorijas ⁴⁷. Tuo būdu, vaikai savo tautos praeitį pažino iš kūrinių, dažniausiai parašytų buržuazinės istoriografijos principais.

III

Stebint buržuazijos valdymo laikotarpio būdinguosius vaikų užklasinio skaitymo polinkius kūrinių turinio, tematikos, rūšių ir žanrų atžvilgiu, susiduriama su pasaka, kaip pagrindiniu tam tikro amžiaus vaikų skaitymo interesu. Pasakų skaitymas lietuvių vaikų, ypač jaunesniojo mokyklinio amžiaus, tarpe užėmė pagrindinę vietą. Šis teigimas daromas, remiantis lietuvių vaikų skaitymo medžiaga bei vaikų psichofiziologinių amžiaus ypatybių dėsniais. Jį pirmiausia patvirtina mokytojų atlikti tyrimai. Antai iš gautų anketos būdu vienos mokyklos II, III, IV skyrių (8—12 metų) mokinių atsakymų paaiškėja, jog 84% vaikų mėgsta skaityti pasakas ⁴⁸. Kaip pažymi anketas išdavęs mokytojas, jis yra pastebėjęs, kad labiausiai vaikai skaitė „Brolių Grimų pasakas“, „Mūsų pasakas“, „Pasakas“ ir A. Giedriaus „Sutemų šnekas“, N. Bangelės „Mamos pasakas" ⁴⁹. Kituose mokinių skaitymo tyrimuose (šį kartą rašinio forma — „Kuri knyga man labiausiai patiko?“) IV skyriaus vaikų tarpe pasakos taip pat užėmė svarbią vietą. Viena IV skyriaus mokinė rašė, jog iš jos perskaitytų penkių knygų labiausiai patikusios „Brolių Grimų pasakos“. „Iš tų pasakų man labiausiai patiko „Baltveidės ir Juodveidės pasaka“. Iš tos pasakos galiu pasimokyti, kad reikia būti teisingai, nemeluoti, ko klausia pasakyti" ⁵⁰. V. Ruzgo tyrimu ⁵¹

⁴³ Lazersonas V. Mokyklos reforma ir mokinių interesai.—„Mokykla ir visuomenė“, 1933, Nr. 1, p. 3—8.

⁴⁴ Маршак С. Дети отвечают Горькому.— В кн.: М. Горький о детской литературе. М., 1959, с. 331; „Raudonasis artojas“, 1934, lapkričio 16.

⁴⁵ Bičiūnas V. Ką skaito mūsų vaikai?—„Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ „Žvaigždutė“, 1929, Nr. 8, p. 178—180.

⁴⁸ Adomaitis A. Vaikai ir knyga.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1935, Nr. 6/7, p. 266—269.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Siciūnas J. Mokinių skaitymo namie kontroliavimas.—„Tautos mokykla“, 1936, Nr. 19, p. 462—463.

⁵¹ „Bibliografijos žinios“, 1933, Nr. 1, p. 38—42.

mokinių buvo labiausiai skaitomos „Brolių Grimų pasakas“ (perskaitė 137 vaikai), „Mūsų pasakas“ (102), Andersenso (83), Haufo (57) ir Pero (53) pasakos. Antra vertus, teoriniuose to meto samprotavimuose taip pat pripažįstamas išskirtinis ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų polinkis skaityti pasakas. „Iki 10 metų vaikams daugiausia reik pasakų“⁵², — rašė Vacl. Biržiška 1921 m. Remiantis vokiečių bei prancūzų vaikų skaitymo duomenimis, prieinama išvada ir apie lietuvių vaikų labai gyvą domėjimąsi pasaka. „Vokiečių apskaitymu, — buvo rašoma, — pasakos sudaro 39% vaikų skaitymo, o prancūzų net 60%. Mūsų (Lietuvos. — *Aut.*) vaikai pasakas skaityti taip pat mėgsta. Tatai galima vaizdžiai suprasti iš mokyklų knygynėlių, kur pasakų rinkiniai per porą savaitių vaikų rankose taip sudilsta, jog belieka tik atskiri lapai“⁵³. Be to, ir pačių vaikų (8—10 metų) pagedavimuose pasaka yra pirmoje vietoje⁵⁴. Vadinasi, lietuvių vaikų skaityme išskirtinis interesas pasakai gyvavo objektyviai, ir tai patvirtina skaitymo praktika. Bet būta mėginimų ir pervertinti vaikų interesą pasakai, teigiant, kad pasakos skaitomos dar iki 17 metų⁵⁵, vadinasi, išskirtinį interesą pasakai pripažįstant apskritai visos vaikystės ir paauglystės periodui. Tuo tarpu žinomas vaikų rašytojas ir pedagogas K. Čiukovskis pabrėžia, kad maždaug nuo 10 metų pasaka dėsningai pradeda nykti iš vaikų skaitymo ir visi jos stebuklai bei kerai ima išsimagnetinti (jeigu vaikas gyvena sveikoje aplinkoje) ir jau vyksta aštrus pasakos demaskavimo laikotarpis, t. y. pagrįn-

dinį interesą pasakai pradeda keisti realų gyvenimą vaizduojanti literatūra⁵⁶. Būta taip pat mėginimų pagal interesą pasakai spręsti apie bendrąjį atskirų socialinių sluoksnių vaikų išsivystymą. Kaip kaimo vaikų „atsilikimą“ rodantis pavyzdys, pateikiamas teigimas, kad inteligentų (turima galvoje daugiausia buržuazinės valdininkijos) vaikai pasakas skaitą nuo 4 iki 10 metų, o kaimo vaikai — nuo 6 iki 13 metų⁵⁷. Tai anaipol nereiškia „atsilikimo“, o tik tam tikrą vienių ir kitų vaikų sluoksnių skaitymo pobūdį. Be to, šis teigimas autoriaus nepagrįstas kuria nors tyrimų arba faktų medžiaga.

Vaikų išskirtinio domėjimosi pasaka priežastys lietuvių pedagogikoje buvo aptariamos, dar prieš įkuriant buržuazinę Lietuvos valstybę. Pavyzdžiui, pedagogai K. Skabeika, A. Jakučionis 1910—1911 metų laikotarpiu vaikų skaitymo turinį ir tvarką nustatinėjo, remdamiesi kultūrinio evolucionizmo teorija. Buvo siūloma kaip geriausiajį vaikams skaityti medžiagą teikti liaudies kūrybą, motyvuojant tuo, kad vaikai stovį arčiausia liaudies, todėl jiems tautosaka esanti lengviau suvokiama, veikianti į jų jausmus, lavinanti vaizduotę, gyvąją kalbą⁵⁸. Kaip nurodo tarybinis lietuvių psichologas-mokslininkas A. Gučas, pedagogo A. Jakučionio pažiūros dėl tautosakos reikšmės vaikų skaitymui buvo teisingos, tačiau ne reikalo tam pagrįsti jis rėmėsi kultūrinio evolucionizmo koncepcija, teigiančia, jog vaiko vystymasis pakartojąs nueitus žmonijos istorijos raidos etapus⁵⁹. Buržuazijos valdymo metų pedagogai, gynę pasakos reikšmę vaikų lek-

⁵² Račinis V. [Biržiška V.] Dėl vaikų literatūros.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 5, p. 12—16.

⁵³ Čibas D. Ar pasakoti vaikams pasakas?—„Motina ir vaikas“, 1935, Nr. 6, p. 8—10. „Zvaigždutė“, 1929, Nr. 3, p. 72—73.

⁵⁴ Čibas D. Ar pasakoti vaikams pasakas?—„Motina ir vaikas“, 1935, Nr. 6, p. 8—10. Чуковский К. От двух до пяти. М., 1963, с. 209.

⁵⁷ Čibas D. Ar pasakoti vaikams pasakas?—„Motina ir vaikas“, 1935, Nr. 6, p. 8—10. Karčiauskienė M. Aiškinamojo skaitymo pradžios lietuviškoje mokykloje 1905—1917 metais.—„Vilniaus Valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai“, 1958, t. 5, p. 71—107.

⁵⁹ Gučas A. Psichologijos ir pedagogikos klausimai XX a. pradžios lietuvių periodinėje spaudoje.—„Pedagogika ir psichologija“ (Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai), 1962, t. 3, p. 91—92.

tūrai, rėmėsi vaiko psichikos ypatumais, pabrėždavo liaudies kūrybos vaidmenį, vystant vaiko vaizduotę ir jausmus, mokant gimtosios kalbos. Iš to jie kildino ikimokyklinio bei jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų išskirtinį interesą pasakai. Buržuaziniai užsienio psichologai pagrindinių vaikų interesą pasakai taip pat remia vaikų psichofiziologinėmis savybėmis, vadinami jaunesnįjį mokyklinį vaikų amžių „pasakos amžiumi“. Tuo pagrindu teigiama (pvz., Š.*Biuler), jog to amžiaus vaikų skaitymas prasideda ir baigiasi pasaka⁶⁰ ir nepripažįstama skaitymo polinkių evoliucijos ir jų kaitos. Tuo tarpu netgi tada, kai pagrindinė vaikų lektūra esti pasaka, jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikai gali domėtis ir domisi taip pat realistinio pobūdžio kūrniais, ypač gamtos temomis. Pastarosios lektūros procentas žymiai mažesnis, negu pasakos, tačiau tuo laiku jau užsimezga vaikų skaitymo įvairumas. Tai parodo ir aptariamojo laikotarpio 8—11 metų lietuvių vaikų lektūra. Antai, pagal mokytojo A. Adomaičio tyrimus, nors pasakas skaitė net 84% to amžiaus vaikų, tačiau gyvūnijos ir gyvulijos pasaulį vaizduojančiais apsakymais vis dėlto domėjosi 8,4% vaikų⁶¹. Anot psichologų bei pedagogų, esama skirtingo pasakos ir buitinio apsakymo santykio mergaičių ir berniukų skaityme. Buitinio apsakymo pamėgimas to amžiaus mergaičių tarpe yra silpnesnis, lygiai kaip ir nuotykinio pobūdžio literatūros⁶². Tenka pažymėti, kad objektyviai egzistuojančius vaikų interesus pasakai mokymo-auklėjimo ir užklausinio skaitymo procese galima arba stiprinti, arba slopinti, be to, užklausinio skaitymo procese galima kreipti vaikų polinkį vienokio ar kitokio turinio pasakai. Pavyzdžiui, klerikalinio vaikų žurnalo „Žvaigždutės“ išleistose pasakose⁶³, taip

pat kai kuriuose A. Giedriaus paruošuose lietuvių liaudies pasakų rinkiniuose⁶⁴, kuriuos vaikai skaitė, būta tendencijos iškelti ir pabrėžti lietuvių tautosakos konservatyvizmo, dvasinio pasyvumo bei religinės pasaulėjautos elementus. Vengiant sociališkai aštrių motyvų pasakų, buvo atrenkamos tokios (pvz., „Ponas ir pavarėgelis“), kur žmonių santykiai vaizduojami socialinio susitakinimo ir abstraktaus humanizmo dvasia.

Užklausinėje lektūroje vaikų interesai vienos ar kitos tematikos bei rūšies literatūrai, veikiami viso komplekso veiksnių — amžiaus psichofiziologinių ypatumų, auklėjimo ir apskritai socialinės aplinkos, — evolucionuoja, kinta, ir tuo būdu susiklosto nauji pagrindiniai jų polinkiai.

IV

Pagal turimą medžiagą, iš vidutinio bei vyresniojo mokyklinio amžiaus lietuvių vaikų skaitymo tenka išskirti interesą nuotykinę, kelionių, detektyvinei ir pornografinio pobūdžio literatūrai, kuris taip pat buvo anuo metu nagrinėjamas ir mėginamas spręsti.

Vidutinio bei vyresniojo mokyklinio amžiaus vaikų pabrėžtinis interesas nuotykinę literatūrai pedagogų ir psichologų aiškinamas paauglių psichofiziologinėmis savybėmis. Nuotykių bei kelionių aprašymuose veiksmas dažniausiai vyksta jau istoriškai konkrečiu laiku ir geografiškai apibrėžtose vietose, herojai dalyvauja realiuose įvykiuose, o siužetas (kas labai svarbu) išlaiko išskirtinį, nepaprastą, herojinį charakterį. O tokio amžiaus vaikams kaip tik ir yra būdingas herojiškumo, aktyvumo siekimas, žavėjimasis nepaprastais herojų žygiais ir darbais, ką teisingai yra pastebėję ir to meto

⁶⁰ Maldeikis P. Pasakų įtaka vaikams.—„Motina ir vaikas“, 1939, Nr. 7/8, p. 160—164.

⁶¹ Adomaitis A. Vaikai ir knyga.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1935, Nr. 6/7, p. 266—269.

⁶² Walentynowicz M. Działalność pedagogiczna bibliotekarzy. Toruń, 1956, p. 119—120.

⁶³ „Mūsų pasakos“—I knyga išėjo 1927 m., II — 1928 m., III — 1929 m., IV — 1930 m., V — 1932 m.

⁶⁴ Mūsų liaudies pasakos vaikams. K., 1923; Tautosakos. K., 1928.

lietuvių pedagogai⁶⁵. Recenzuodamas Pr. Mašioto atliktus J. Svensono kūrinį vertimus, J. Jablonskis pažymėjo, jog nuotykiniai kūriniai „visur labai mėgstami, mokinių noromis yra skaitomi“⁶⁶. „Nuotykių, kelionių, karų romanai,— pabrėžė J. Geniušas,— tai 15—16 metų berniukų mėgstamoji literatūra“⁶⁷. Tą patį patvirtina ir pačių vaikų atsiliepimai apie kelionių bei nuotykių knygas arba nuotykinius elementus jose. Antai 11 metų kaimo pradinės mokyklos mokinys rašė: „Šiais mokslo metais perskaičiau 6 knygas. Man labiausiai patiko N. Rubakino „Negyvenamoje saloje“[...]. Joje yra aprašyta, kaip žmonės plaukia po marias, kokių jiems atsitinka nelaimių. Man labiausiai patiko, kaip žmonės užmušė jūros liūtą. Man ji patiko todėl, kad joje yra visokie atsitikimai aprašyti. Iš jos galima pasimokyti, kaip reikia po jūras plaukyti“⁶⁸. Apie tai, kad su nuotykinės literatūros kūriniiais tokio amžiaus vaikų literatūroje beveik niekas negalėjo konkuruoti, rodo ir kiti pačių vaikų atsiliepimai. Antai viename straipsnyje⁶⁹ pateikiamos 8—12 metų vaikų nuomonės apie šešias knygas: V. Tamulaičio „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“ ir „Kiškėlio užrašai“, J. Mackevičiaus-Nord „Samojėdų berniuko nuotykių“ ir „Velnio lašeliai“, P. Cvirkos „Cukriniai avinėliai“ ir M. Lukšio „Aukso trupiniai“. Būdinga, kad vaikai išskyrė tuos kūrinius, kurie turėjo įdomų, intriguojantį siužetą, paremtą nuotykiiais. 9 metų berniukas, nurodęs labiausiai patikusias knygas („Samojėdų berniuko nuotykių“ ir „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“), pažymi: „Man tos knygos todėl patiko, nes jose buvo daug

įdomių nuotykių“. Panašiais motyvais knygų patikimą grindžia ir kiti vaikai. „Man patiko,— rašo 10 metų mergaitė,—, Kiškėlio užrašai“ todėl, kad apie nuotykius rašoma, o aš labai mėgstu nuotykius skaityti“. Berniukų nuomonėse labiau pabrėžiami nuotykių kariniai momentai. „Man labai patiko „Velnio lašeliai“ todėl, kad ten yra karas tarp tų dviejų salų“. Tą patį nurodo kitas 10 metų berniukas, pažymėdamas, jog „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“ patikė todėl, „kad ten plėšikai* su skruzdėlėmis kariavo“.

Kitų apklausinėjimų rezultatai (11—13 metų berniukų bei mergaičių ir 12—14 metų berniukų) taip pat leidžia teigti išskirtinį interesą kelionių bei nuotykių literatūrai. Pavyzdžiui, tie apklausinėjimai rodo, kad to amžiaus vaikų lektūroje iš labiausiai patikusių 106 knygų žymią dalį sudarė Ž. Verno, E. Uoleso, M. Rido, F. Kuperio, K. May knygos⁷⁰.

Dėl 10—15 metų vaikų psichofiziologinės sandaros savybių, taip pat auklėjimo požiūriu daugelis Lietuvos pedagogų (P. Mašiotos, J. Jablonskis, J. Norkus ir kiti) interesą nuotykiniai literatūrai laikė esant teigiamą ir natūralų. Paauglių išskirtinį interesą kelionių bei nuotykiniai literatūrai stengiamasi panaudoti mokymui ir auklėjimui. Geros tos rūšies knygos,— pabrėžiama,— teikia gana daug žinių, ypač iš geografijos ir istorijos⁷¹. Kitiems šios literatūros pamėgimas buvo priemonė ugdyti vaikų charakterių vyriškumo, aktyvumo, optimizmo bruožus. Nuotykinė literatūra arba detektyviniai elementai vaikų knygoje, yra nurodęs J. Jablonskis, jeigu panaudojami nepažeidžiant vaikų psichikos

⁶⁵ Norkus J. Kokių verstinių knygų reikia mokyklai? — „Švietimo darbas“, 1930, Nr. 1, p. 33—38.

⁶⁶ Jablonskis J. Raštai. T. 2. K., 1933, p. 382—383.

⁶⁷ Geniušas J. Radio pašnekesiai su mokytojais ir tėvais. K., 1930, p. 134.

⁶⁸ Siciūnas J. Mokinių skaitymo namie kontroliavimas.— „Tautos mokykla“, 1936, Nr. 19, p. 462—463.

⁶⁹ Kuzmauskaitė V. 1935 metų beletristika vaikams.— „Lietuvos mokykla“, 1936, Nr. 6/7, p. 433—442.

⁷⁰ Bičiūnas V. Ką skaito mūsų vaikai? — „Tautos mokykla“, 1939, Nr. 24, p. 552—555.

⁷¹ Raginis V. [Biržiška V.] Dėl vaikų literatūros.— „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 5, p. 12—16.

ir auklėjimo normų, ugdo vaiko drąsą, žvalumą, aktyvumą⁷². Tos rūšies kūriniai,—rašoma,— gali patarnauti ir literatūriniam bei estetiniam lavinimui. „Jei mokinsys jau skaito nuotykių romaną, tai gerai. Gal ir geriau būtų eiti kuriuo nors būdu į dailiąją vertingąją literatūrą per tą literatūrą, kurią jaunas amžius labiausiai mėgsta“⁷³.

Pabrėžtinai paauglystės amžiaus vaikų interesus nuotykiinei literatūrai turi ir savo pavojingąsias moralines bei socialines puses. Visų pirma, gali pasireikšti (to meto Lietuvos paauglių lektūroje pasireiškė) domėjimasis menkaverte detektyvine bei sentimentaliai miesčioniška ir netgi pornografinio pobūdžio literatūra. Antai V. Ruzgas 1929 m. nurodo, kad detektyvinė bei su pornografija susisiekianti literatūra turinti palyginti didelį pasisėkimą paauglių tarpe, kai tuo tarpu geriausiųjų rašytojų (Žemaitės, Krėvės) kūriniai mažai skaitomi⁷⁴. Bibliotekininkų straipsniuose taip pat rašoma, jog „pirmųjų klasių gimnazistai ir gimnazistės išdrįsta jau prašyti tokios literatūros, kaip „Lyties badas“, „Į sveiką lytinį gyvenimą“⁷⁵. Iš skaitytojų lapelių matyti, kiek jiems (moksleiviams.—Aut.) metų: 12, 13, 14, 15 —na iki 20 metų, o prašomų knygų rašteluose surašyti vien „Dekameronai“, „Juodos kaukės“, „Kaukuolės čemodanuose“, „Kentėjimų naktys“, „Raudonosios Kauno naktys“, „Vienmarškinės vienuolės“ ir t. t.⁷⁶

Sprendžiant iš 14—15 metų mokinių rašomųjų darbų, iš nelietuvių autorių gana plačiai buvo skaitoma E. Mnišek⁷⁷. Kito

autorius liudijimu, minėto amžiaus berniukų lektūroje vyravo knygos apie indėnus ir kaubojus, apie Tarzaną ir Vinetoh, piratus ir seklius, o mergaitės neretai žavėjo E. Mnišek⁷⁸. Menkavertė detektyvinė, su pornografijos elementais literatūra, labiau plisdama miesto mokinių tarpe, pasiekdavo ir kaimo vaikus. Šios knygos patekdavo pas juos daugiausia per įvairias suaugusiųjų bibliotekas, išlaikomas organizacijų ar netgi atskirų asmenų. Tai pažino ir tautininkų oficiozas⁷⁹. Toks paauglių skaitymo interesus Lietuvos vaiko lektūroje nebuvo atsitiktinis, jis turėjo savo psichologines ir dargi socialines priežastis.

Kaip sakyta, interesą nuotykiinei literatūrai sukelia tam tikro amžiaus vaikų psichofiziologinio vystymosi poreikiai, bet nemažą poveikį daro čia ir socialinė aplinka bei visuomeniniai santykiai. Kai kas Lietuvos paauglių domėjimasi menkaverte detektyvine ir netgi pornografinio pobūdžio literatūra buvo linkęs sutirštinti ir aiškinti jį kaip vaikų moralinio nuosmukio ir nesveikų polinkių pasireiškimą⁸⁰.

Tačiau daugumas pedagogų yra teisingai nurodę, jog šį natūralų ir sveiką paauglių interesą reikia tenkinti aukštos meninės kultūros nuotykinės literatūros kūriniais. Pavyzdžiui, J. Norkus siūlo „pinkertoninei“ literatūrai priešpatayti kupinus herojiškumo ir nuotykių D. Londono, E. Seton-Tompsono, R. Kiplingo kūriniai⁸¹. J. Ambraška nurodo, kad vaiko interesus nuotykiams bei erotiniams klau-

⁷² Jablonskis J. Raštai. T. 2. K., 1933, p. 382—383.

⁷³ Galiūnas P. Pagrindiniai skaitymo pamokos dalykai.—„Tautos mokykla“, 1940, Nr. 9, p. 221—226.

⁷⁴ Ruzgas V. Knygos būklė Lietuvoj.—„Bibliografijos žinios“, 1929, Nr. 2, p. 58—61.

⁷⁵ Šaltenis J. Jaunimas skęsta literatūriniam šlamšte.—„Lietuvos aidas“, 1940, balandžio 11.

⁷⁶ Šaltenis J. Kelios liūdno bibliotekininko pastabos moksleiviams.—„Mokslo dienos“, 1939, Nr. 11, p. 534—535.

⁷⁷ Žlugžda J. Mokinių kontaktas su literatūra.—„Mokykla ir visuomenė“, 1934, Nr. 7/9, p. 260—263.

⁷⁸ Krivicikas B. Moksleivija ir literatūra.—„Ateitis“, 1939/1940, Nr. 1, p. 26—30.

⁷⁹ Rupšys V. Knygos plitimas ir jos vertė.—„Lietuvos aidas“, 1940, balandžio 1.

⁸⁰ Šaltenis J. Jaunimas skęsta literatūriniam šlamšte.—„Lietuvos aidas“, 1940, balandžio 11.

⁸¹ Norkus J. Kokių verstinių knygų reikia mokyklai.—„Svietimo darbas“, 1930, Nr. 1, p. 33—38.

simams galėtų teisingai tenkinti mokamai panaudota klasikinė literatūra ir kuopatesnis jos įvedimas į vaiko lektūrą⁸². Tik tai toks būdas, daugumo pedagogų nuomone, galėjo apdrausti vaikų skaitymą nuo žalojančios ir kenksmingos menkavertės detektyvinės literatūros. Dalis pedagogų, matydami detektyvinės literatūros daromą žalą, buvo linkę iš viso neigti tokios literatūros reikšmę. Jie siūlė šios rūšies literatūrą vaikų lektūroje pakeisti realistiniais būtiniais apsakymais⁸³. Šie mėginimai, pirma, neatsižvelgė į vaikų psichinės struktūros savybes, antra, neteisingai priešpatatė vienos rūšies — nuotykinės literatūros — skaitymą kitos — būtinės literatūros — skaitymui. Toks kelias negalėjo išspręsti šios problemos, nes iš esmės tai buvo pasitraukimas nuo jos sprendimo.

Keldami menkavertčių detektyvų ir pornografinio turinio kūrinių žalą moraliniame etiniame paauglių auklėjimui, lietuvių pedagogai iš esmės nelietė ir nenagrinęjo socialinio-klasinio tokių kūrinių kenksmingumo. Detektyvinis romanas,— yra kalbėjęs M. Gorkis TSRS rašytojų pirmajame suvažiavime,— įsiskverbdamas į pusalkanio darbininko aplinką, buvo ir tebėra viena lėto klasinės sąmonės brendimo priežasčių, nes, žadindamas simpatiją apsukriems vagims, ugdo norą vesti partizaninę individų kovą prieš buržuazinę nuosavybę⁸⁴.

Nemaža priežasčių, ne tik palaikiusių, bet ir skatinusių paauglių polinkį menkavertei nuotykeinei bei erotinio pobūdžio literatūrai, glūdėjo to meto buržuazinės visuomenės prieštaravimuose. Privatūs leidėjai biznio sumetimais užvertė knygų rinką įvairiausiai detektyvais bei bulvarinės

literatūros kūriniais. Pedagogų protestai prieš tokios literatūros leidimą nesusilaukė didesnės paramos. Privačia iniciatyva tvarkoma knygų leidyba galėjo nepaisyti ir nepaisė auklėjimo interesų, siekdami visų pirma pasipelnymo tikslų. Buržuazinė valdžia pasirodė nepajėgianti pozityviai išspręsti šio prieštaravimo, kuris susidarė tarp vaikų auklėjimo ir atskirų sluoksnių interesų.

V

Interesas mokslo populiarinimo literatūrai ryškiau vystosi ir formuojasi vyresniojo mokyklinio amžiaus vaikų tarpe, tačiau jo užuomazgos ir pradai pradeda reikštis jau vidutinio mokyklinio amžiaus vaikų lektūroje. Aptariamojo meto lietuvių pedagogai, stebėję vaikų lektūrą, pažymėjo tokio intereso egzistavimą⁸⁵. Pačių skaitytojų-vaikų atsiliepimuose taip pat aptinkame atskirų užuominų ir prasarimų apie pamėgimą skaityti P. Mašiotą, N. Rubakino mokslo populiarizacijas⁸⁶ ir apskritai tokius kūrinius, kurie teikia žinių iš įvairių gamtos gyvenimo sričių⁸⁷. Mokyklinių bibliotekų fondus sudarė nemažas P. Mašiotą kūrinių skaičius, ir tai leidžia manyti, kad jie buvo vaikų skaitomi. Taip pat vaikų pageidavimuose reiškiamas noras skaityti mokslo populiariąją literatūrą. Vadinas, teisinga yra kalbėti apie intereso mokslo populiarizacijai pradus buržuazijos valdymo metų pradžios mokyklų mokinių užklasinėje lektūroje. Bet požiūris į šį vaikų interesą pedagoginėje visuomenėje buvo nevienodas.

Dar XIX a. pabaigoje ir ypač XX a. pradžioje lietuvių pedagogai (P. Mašiotas,

⁸² *Ambraška J.* Estetinis auklėjimas.—„Mokykla ir visuomenė“, 1934, Nr. 5/6, p. 193—197.

⁸³ Rec.: *Medinis M. H. Lofting „Daktaras Dolitis grįžta iš Mėnulio“*.—„Tautos mokykla“, 1936, Nr. 11, virš.

⁸⁴ *Gorkis M.* Raštai. T. 20. V., 1956, p. 240.

⁸⁵ *Bortkevičius P.* Iš mano užrašų.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1922, Nr. 3, p. 25—27.

⁸⁶ *Siciūnas J.* Mokinių skaitymo namie kontroliavimas.—„Tautos mokykla“, 1936, Nr. 19, p. 462—463.

⁸⁷ *Kuzmauskaitė V.* 1935 metų beletristika vaikams.—„Lietuvos mokykla“, 1936, Nr. 6/7, p. 433—442.

J. Jablonskis) jau kėlė mokslo žinias teikiančių knygų reikšmę vaikų skaitymui⁸⁸.

Buržuazijos valdymo metais vaikų domėjimasi mokslo populiarėja literatūra visų pirma skatino ir rėmė tie lietuvių pedagogai, kurie užklasinio skaitymo tikslų tarpe pabrėžtinai akcentavo mokymosi-lavinimosi funkcijas. Pavyzdžiui, J. Jablonskis, recenzuodamas P. Mašioto mokslo populiarinimo kūrinius („Mokslo pasakas“, „Senio pasakas vaikams“ ir kt.), pažymėjo, jog „pasiskaitę tokių knygelių, vaikai bus daug gudresni, ims ieškoti knygoje ir daugiau mokslo“⁸⁹. P. Mašioto „Pasikalbėjimas apie dangų ir žemę“, J. Jablonskio žodžiais tariant, „yra labai gera ir reikalinga mokslo populiarizacija. Jį (kūrinį) skaitys, reik tikėtis, noromis visi, kurie ieško supratimo apie žemę, saulę, žvaigždes, apie dieną, naktį ir kitus daug kam neįmanomus pasaulio dalykus“⁹⁰. Mokytojai yra reikalavę duoti mokyklų bibliotekoms kuo daugiau mokslo populiarizacijos kūrinių⁹¹. Tačiau reakciniai buržuazijos sluoksniai, ypač klerikalai, tiek ir anksčiau, tiek ir buržuazinės Lietuvos valstybės laikotarpiu, arba iš viso slopino šį interesą, arba jį kreipė į idealistine arba religine dvasia parašytus mokslo populiarizacijos kūrinius. Pavyzdžiui, A. Jakštas dar 1919 m. klerikaliniame žurnale „Draugija“ kritikavo Peterburge ir Voroneže 1917–1918 metais išleistus „Vaikų knygynėlio“ leidinius už tai, kad juose neparodytas religijos vaidmuo žmogaus ir gamtos vystymesi⁹². Tiek klerikalinės, tiek tautininkų valdžios švie-

timo instancijos persekiojo ir draudė skaityti vaikams iš materialistinių pozicijų parašytas N. Rubakino („Iš tamsios praeities į šviesią ateitį“, „Apsakymėliai iš gyvulių gyvenimo“ ir kt.), V. Lunkevičiaus („Kaip gyventa mūsų senelių prosenelių“) mokslo populiarizacijos knygas⁹³. Vietoje jų klerikalai ipareigojo vaikus skaityti religinės pasaulėžiūros koncepcija parašytas knygas apie žmogaus ir visuomenės kilmę ir raidą („Ar žmogus iš beždžionės yra kilęs“)⁹⁴. Tokia vyraujanti mokymo-auklėjimo kryptis, veikusi užklasinį vaikų skaitymą, buvo nepalanki sparčiau vystytis vaikų interesui mokslo populiarėjai literatūrai. Esant kitokioms, iš principo naujoms, auklėjimo ir bendrai socialinio gyvenimo sąlygoms, toks interesas vaikų tarpe yra labai gyvas ir aktyvus. Tai patvirtina ir to meto Tarybų Sąjungos vaikų skaitymo praktika⁹⁵. Be to, minėtą lietuvių vaikų interesą buvo siekiama formuoti reakcinės pasaulėžiūros dvasia. Tad neuostabu, kad mokslo populiarizacijos kūriniai lietuvių vaikų lektūroje buvo užmėgę palyginti nežymią vietą. Tai rodo ir ano meto pedagogų pasisakymai⁹⁶. Vaikų skaitymo tyrimų lentelėse šios srities literatūra iš viso nebuvo įtraukiama⁹⁷. Silpnas vaikų intereso mokslo populiarizacijai vystymasis, be aukščiau nurodytos, buvo sąlygojamas ir kitų įvairaus pobūdžio priežasčių.

Lietuvos mokslo ir technikos išsivystymas aptariamam metu negalėjo kelti vaikų pabrėžtinio domėjimosi mokslo ir tech-

⁸⁸ *Auryla V.* Lietuvių vaikų literatūros formavimosi XIX a. pabaigoje visuomeniniai ir pedagoginiai veiksniai.—„Pedagogika ir psichologija“ (Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai), 1963, t. 4, p. 137.

⁸⁹ *Jablonskis J.* Raštai. T. 2. K., 1933, p. 122—123.

⁹⁰ *Jablonskis J.* Raštai. T. 4. K., 1935, p. 282—284.

⁹¹ LTSR CVA, f. 391, ap. 4, b. 1288, l. 27—36.

⁹² *Auryla V.* Lietuvių vaikų literatūros istorijos bruožai (iki 1919 m.). Disertacija. V., 1962, p. 108.

⁹³ „Švietimo darbas“, 1924, Nr. 3, p. 281; „Lietuva“, 1927, vasario 2.

⁹⁴ *Dr. Šp. [Šliupas J.]* Kaip tikyba yra brukama.—„Laisvoji mintis“, 1935, Nr. 2, p. 8.

⁹⁵ *Маршак С.* Дети отвечают Горькому.—В кн.: М. Горький о детской литературе. М., 1958, с. 331.

⁹⁶ *Patumšis A.* Pradžios mokyklų knygynėliai.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1928, Nr. 3, p. 20—21.

⁹⁷ *Adomaitis A.* Vaikai ir knyga.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1935, Nr. 6/7, p. 266—269.

nikos klausimais. Antra vertus, tai priklausė ir nuo to, kaip interesas mokslo populiarizacijai buvo ugdomas pamokų metu bei vadovaujant užklasiniam skaitymui. Tai juo labiau svarbu, nes mokslo populiarizacijos literatūros pamėgimas, t. y. jos įsisavinimas reikalauja iš vaiko apskritai didesnio bendrojo pasiruošimo arba specialaus pomėgio. Mokykloje įgyjamas mokslo žinias galėjo praplėsti mokslo populiarizacijos literatūra. Tačiau dažnai tos literatūros, ypač originaliosios, mokslinis ir literatūrinis lygis buvo palyginti neaukštas, netgi turint galvoje ano meto mokslo išsivystymą. Mokslo populiarizacijos, jų tarpe ir kai kurie P. Mašioto kūriniai, stokojo emocingumo, vaizdingumo. Mokslo populiariojoje literatūroje turi būti derinami moksliskumas ir vaizdingumas, t. y. ji privalo veikti emocinį vaiko svokimą. Kitaip jo interesas tokiems kūriniams gali ne kilti, bet, atvirkščiai, slopti ir silpnėti. Be to, mokyklinėse ir kitose vaikų bibliotekose moksliniai maža ką teturėjo pasiskaityti iš geografijos bei kitų gamtos mokslo ir ypač technikos, astronomijos sričių. Pedagogai (J. Jablonskis, V. Ruzgas, T. Šuravinas, J. Norkus ir kiti) susirūpinę ne kartą nurodydavo šią spragą vaikų knygų leidyboje bei mokyklinių bibliotekų fonduose⁹⁸. Buvo reikalaujama, kad „mokyklos bibliotekoj turi būti įvairių mokslo populiarizacijų, įvairių mokslo ir literatūros monografijų, įdomių ir reikalingų mokiniams“⁹⁹. Taip susiklosčius minėtoms sąlygoms, pradinį mokyklų mokinių užklasinę lektūroje interesas mokslo populiarizacijai vystėsi silpnai.

Vaikų interesas poezijai — sudėtinga pedagoginė bei psichologinė problema Buržuazijos valdymo metais lietuvių pedagogai buvo su ja susidūrę tiek klasėje mokydami vaikus, tiek tirdami jų užklasinę skaitymą. Teikdami poezijai labai svarbią, išskirtinę reikšmę vaiko asmenybės ypač jos estetinei-emociniam lavinimui ano meto pedagogai, visų pirma J. Geniušas, buvo giliai suinteresuoti ugdyti ir vystyti vaikų domėjimąsi poezijos kūriniais¹⁰⁰. Lietuvių vaikų skaitymo praktika, apskritai paėmus, rodė vaikų interesą poezijai. Pagal mokytojo A. Adomaičio sudarytą vienos pradinės mokyklos vaikų skaitymo lentelę, eilėraščius mėgo skaityti 7,6% vaikų¹⁰¹. Iš daugiau kaip 1000 vaikų pagėdavimų, atsiųstų iš įvairių Lietuvos vietų į „Žvaigždutės“ žurnalą, 108 reikalavo eiluočių kūrinių — eilėraščių ir dainelių¹⁰². Tačiau poezijos skaitymas, apskritai paėmus, neatitiko to vaidmens, kurį lietuvių pedagogai, auklėdami vaikus, skyrė poezijai. Tai matyti iš jų pasisakymų. Lyriniais kūriniais,—rašė J. Geniušas,—vaikai ypač mažai domisi¹⁰³. Tą patį konstatuoja ir kiti pedagogai¹⁰⁴. Taigi, laikydami poeziją išskirtinės reikšmės priemone, auklėjant vaikus, ir matydami silpną vaikų intereso jai išsivystymą, ano meto pedagogai mėgino tyrinėti šio reiškinio priežastis.

Pedagogikoje bei psichologijoje pripažįstama, kad vaikų domėjimasis poezija, jo laipsnis ir pobūdis bei vystymasis priklauso nuo vaikų amžiaus. Ikimokykliniame

⁹⁸ Ruzgas V. Knygos būklė Lietuvoje.—„Bibliografijos žinios“, 1929, Nr. 2, p. 58—61; J. N. [Norkus J.] Kelios pastabos apie vaikų literatūrą.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1936, Nr. 5/6, p. 206—208.

⁹⁹ Jablonskis J. Raštai. T. 2. K., 1933, p. 386.

¹⁰⁰ Geniušas J. Radio pašnekesiai su mokytojais ir tėvais. K., 1930, p. 117.

¹⁰¹ Adomaitis A. Vaikai ir knyga.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1935, Nr. 6/7, p. 266—269.

¹⁰² „Žvaigždutė“, 1929, Nr. 3, p. 72—73.

¹⁰³ Geniušas J. Ryškūs skaitymas. K., 1928, p. 31.

¹⁰⁴ Čižlūnas V. Poezijos skaitymas ir nagrinėjimas aukštesniuose pradžios mokyklos skyriuose.—„Mokykla ir gyvenimas“, 1934, Nr. 6/7, p. 295—300; Kuodyš L. Eilėraščių mokyklas.—„Tautos mokykla“, 1936, Nr. 12/13, p. 300—303.

amžiuje eiliuotas kūrinys būna vaikui toks veiksmingas, kad neretai sukelia ekstazę. „Jie (nuo 2 iki 5 metų) tikra žodžio prasme,— rašo K. Čiukovskis,— užkankina savo senelius ir seneles, motinas ir tėvus, reikalaudami, kad šie vėl ir vėl skaitytų visokius eiliuotus opusus. Eilėraščiai jiems ne skanėstas, o maistingas, sveikas, vitaminizuotas maistas[...]. Maža to — visi ikimokyklinio amžiaus vaikai ir patys kuria eilėraščius“¹⁰⁵. Paskui eina laikotarpis, kai vaikas skiria beveik vienodą dėmesį ir pasakai, ir eiliuotam kūrinui. Teigiama, kad 8—10 metų vaikai taip pat dar mielai klauso arba patys skaito eilėraščius¹⁰⁶. Tą patį nurodo ir kalbamojo meto lietuvių pedagogai, aptardami poezijos skaitymą ir jos vietą vaikų lektūroje. Antai L. Kuodyš, remdamasis vokiečių pedagogės S. Engelman teigimais, išdėstytais 1929 m. išleistoje jos knygoje „Methodik des deutschen Unterrichts“, nurodo, jog vaikystės amžiuje vaikai mėgsta tam tikro siužetinio pobūdžio eilėraščius, t. y. tuos, kurie artimi jų jausmams ir nuotakai¹⁰⁷. A. Kalnius taip pat teigia, kad 7—9 metų vaikai labiausiai domisi dinamiškumo kupiniais eilėraščiais, o 9—12 metų — skaito pasakėčias ir įvairias balades, turinčias fantastinių elementų¹⁰⁸. Tačiau poezijos skaitomumas, kaip psichologinė ir pedagoginė problema, ypatingo aštrumo įgyja nuo paauglystės amžiaus. „Tada daugumas mėgsta labiau prozą, negu poeziją,— ir tai tęsiasi iki to laiko, kol prasideda jaunystės — lyrinis, arba romantinis amžius“¹⁰⁹.

Lietuvių pedagogai įžvelgė tokią problemą tiek vaikų skaitymo teorijoje, tiek praktikoje. Jie teisingai siejo šios problemos sprendimą su vaikų amžiaus psichofiziologiniais ypatumais ir su uždaviniu ugdyti tą interesą poezijai mokykloje ir už jos sienų. „Tikrasis vaikų lyrinis amžius teprasideda tik nuo 15—16 metų amžiaus. Todėl tik su šio amžiaus vaikais tereikia pradėti skaityti lyrinius eilėraščius, ypač erotinių motyvų“¹¹⁰. Kiti, taip pat pripažindami „lyrinį amžių“, siūlė lytrinės poezijos pamėgimą pradėti ugdyti liaudies lyrika¹¹¹. Nepaisymas vaikų psichologijos gali stabdyti ir silpninti domėjimąsi poezijos kūriniais. Ano meto spaudoje buvo rašoma: „Lyriniai kūriniai[...] nėra taip jau tinkama medžiaga jaunesniojo amžiaus vaikams įvesti į „poetų šalį“. Vaikų psichinė struktūra, augančiojo kūno dinamika nėra linkusi ilgai ir išsamiai gilintis į gamtos grožį, į svetimo pergyvenimus“¹¹². Tą patį teigia ir tarybiniai tyrinėtojai, pažymėdami, kad paauglys dažnai dar neturįs pakankamai išvystyto estetinio jausmo, kad galėtų gerėtis poetiškais gamtos vaizdais ir jam dar nesuvokiama žmogaus psichologijos subtilumais, todėl jam reikalingas siužetinis poezijos kūrinys¹¹³. Antara vertus, poezija yra specifinė vaikų lektūros rūšis, ir jos pamėgimas priklauso taip pat nuo paties skaitytojo-vaiko bendrojo pasiruošimo ir individualių jo savybių. Poezija,— pažymi J. Geniušas,— yra ypatingai subtili emocinė auklėjimo priemonė, reikalaujanti iš vaiko didesnio bendrojo ir

¹⁰⁵ Чуковский К. Дверь в эту книгу.— В кн.: Глоцер В. Дети пишут стихи. М., 1964, с. 6.

¹⁰⁶ Глоцер В. Дети пишут стихи. М., 1964, с. 53—54.

¹⁰⁷ Kuodyš L. Eilėraščių mokymas.— „Tautos mokykla“, 1936, Nr. 12/13, p. 300—303.

¹⁰⁸ Kalnius A. Eilėraščių dėstymas ir mokymas.— „Tautos mokykla“, 1938, Nr. 7, p. 180—181.

¹⁰⁹ Глоцер В. Дети пишут стихи. М., 1964, с. 54.

¹¹⁰ Kalnius A. Eilėraščių dėstymas ir mokymas.— „Tautos mokykla“, 1938, Nr. 7, p. 180—181.

¹¹¹ Kuodyš L. Eilėraščių mokymas.— „Tautos mokykla“, 1936, Nr. 12/13, p. 300—303.

¹¹² Čižiūnas V. Poezijos skaitymas ir nagrinėjimas aukštesniuose mokyklos skyriuose.— „Mokykla ir gyvenimas“, 1934, Nr. 6/7, p. 295—300.

¹¹³ Жаворонкова А. Поэзия в чтении детей.— В кн.: Изучение художественной литературы в школе. М., 1959, с. 177—178.

ypač estetinio lygio ir tam tikro vidinio nusiteikimo¹¹⁴. Vaiko paruošimą poezijos skaitymui lietuvių pedagogai (J. Geniušas, V. Čižiūnas ir kiti) siejo su mokykla ir mokytoju. Poeziją, kaip mokymo-auklėjimo discipliną, J. Geniušas reikalavo išskelti mokykloje į vieną pirmutinių vietų. Tik suteikus mokykloje deramą dėmesį poezijai ir teisingai mokant ją suvokti, esąs galimas domėjimosi poezija pakilimas vaikų tarpe, taigi ir užklasiname jų skaityme. Interesas poezijai daugiausia priklausąs nuo to, kokių pedagoginiu bei literatūriniu meistriškumu ir kokiais metodais skiepijamas vaikams poezijos kūrinų pamėgimas šeimoje ir ypač mokykloje.

Literatūrinio auklėjimo ir konkrečiai poezijos mokymo psichologijos bei metodikos klausimai bene plačiausiai liečiami J. Geniušo darbuose. Tačiau kai kurie pagrindiniai J. Geniušo teiginiai buvo padaryti idealistinės estetikos bei psichologijos įtakoje. Pavyzdžiui, jis neigė objektyviąją literatūros, ir ypač poezijos kūrinio, idėjos reikšmę, ir, atskirdamas turinį nuo formos, menkinio turinio vaidmenį: „Poeiškojo kūrinio vertingumas,—rašė jis,—glūdi ne poeto turimoje idėjoje“¹¹⁵. Čia įsidėmėtinas taip pat klaidingas jo teiginys, kad „lyriškai poezijai jos išorinės formos grakštumas, dailumas dažnai yra kur kas svarbesnis jos elementas, negu turinys arba vadinamoji pagrindinė idėja“¹¹⁶. Taigi, nepaisant atskirų J. Geniušo paklaidų, jo nurodymai apie poezijos ir

Vilniaus Valst. V. Kapsuko universitetas
Bibliotekininkystės katedra

apskritai literatūros mokymą, buvo anuo metu naudingi ir reikalingi, ugdant mokykloje vaikų įgudimą skaityti poeziją.

Jeigu vaikų užklasinėje lektūroje poezija buvo viena labiausiai apleistų žanrų, tai tokią padėtį buržuazijos valdomos Lietuvos pedagogai siejo su nepatenkinamu poezijos mokymu ir dėstymu. Ši išvada, kurią buvo jie priėję, nagrinėdami poezijos skaitymą, laikytina iš esmės teisinga. Tačiau ji papildytina dar kai kuriais aspektais, turint galvoje intereso poezijai vystymosi literatūrinės bei kultūrinės sąlygas ir galimybes, kurios aptariamuoju metu menkai tegalėjo skatinti ir tenkinti šiuos vaikų poreikius.

Kaip matyti iš apžvalgos, lietuvių vaikų užklasinio skaitymo padėtis įvairiais požiūriais (kiekybės, turinio, literatūros rūšių ir kt.) buvo sudėtinga. Šioje srityje būta daug spresčių problemų. Ano metodo lietuvių pedagogai ir bibliotekininkai, ypač pažangieji jų sluoksniai, nemaža nuveikė, svarstydami minėtus vaikų skaitymo teorijos ir praktikos klausimus. Tačiau jiems dažnai tekdavo susidurti su objektyviais, buržuazinės santvokos sąlygojama, sunkumais ir todėl jie maža ką tegalėjo padaryti, praktiškai keliant vaikų skaitymo intensyvumą, tobulinant jų skaitymo turinį. Nepaisant to, lietuvių pedagoginė-bibliotekinė visuomenė ir ano metodo sąlygomis ugdė vaikų interesą skaitymui ir knygai, rūpinosi jų skaitymo turiniu ir demokratišku kryptingumu.

Iteikta
1968 m. spalio mėn.

УСЛОВИЯ И ХАРАКТЕР ВНЕКЛАССНОГО ДЕТСКОГО ЧТЕНИЯ В ПЕРИОД 1919—1940 гг.

Г. РАГУОТЕНЕ

Резюме

Цель статьи — показать идейное содержание, обстановку, характер и основные тенденции внеклассного детского чтения в годы

господства буржуазии в Литве (1919—1940 гг.). В статье на основе статистических и иных сведений, а также архивных материалов, рас-

¹¹⁴ Geniušas J. Ryškūsiai skaitymas. K., 1928, p. 31.

¹¹⁵ Geniušas J. Radio pašnekesiai su mokytojais ir tėvais. K., 1930, p. 122.

¹¹⁶ Geniušas J. Ryškūsiai skaitymas. K., 1928, p. 26.

крывается сложное состояние внеклассного детского чтения в этот период. Усилиями прогрессивных педагогов и просветителей детям и учащимся прививались любовь к книге и навыки чтения. Однако средний количественный показатель чтения, устанавливаемый с помощью различных источников, был весьма различен у учащихся городских и сельских начальных школ. Например, если учащиеся некоторых городских начальных школ Каунаса за 1932 г. прочитали в среднем по 10—11 книг, то в сельских школах Укмергского уезда на одного читателя приходилось около 4—5 прочитанных книг. Количественный показатель чтения отражал также различия в социально-классовой принадлежности детей. Дети из бедных слоев города и деревни, особенно из пролетариата, в большинстве своем не имели возможности и условий для того, чтобы читать и учиться.

Внеклассное детское чтение в тот период представляло собой сложную картину и в отношении тематики литературы, ее видов и жанров. С одной стороны, интересы и склонности читателей-детей определялись их возрастом, психофизиологическими особенностями, с другой же стороны — на них в большой степени влияли социально-экономическая обстановка периода буржуазного господства, семья, среда, тогдашний уровень развития культуры, просвещения и, в особенности, уровень развития детской литературы.

Буржуазный дух обучения и воспитания, цензура и другие факторы ограничивали тематику и идейное содержание детской кни-

ги. Реакционные буржуазные круги, особенно клерикалы, всеми средствами старались формировать детское чтение в своих классовых интересах. В статье подчеркнута борьба прогрессивных общественных сил за демократическую детскую литературу, их усилия в деле воспитания детей на произведениях демократического направления. О демократическом содержании внеклассного детского чтения заботились Коммунистическая партия Литвы и находившиеся под ее влиянием передовые педагогические и литературные силы. В круг детского чтения входили произведения Жемайте, Й. Билюнаса, Ю. Янониса, П. Машюта, К. Бинкиса, П. Цвирки, К. Якубенаса и другие книги демократического направления. Значительное место в чтении детей занимали народные сказки, как литовские, так и других народов, а также сказки братьев Гримм, Андерсена, Гауфа. Сравнительно большую часть детского чтения составляли книги русских и советских писателей — К. Чуковского, С. Маршака и особенно — научно-популярные книги Н. Рубакина.

В этот период передовые литовские педагоги и библиотекари многое сделали для решения вопросов организации, объема и содержания детского чтения. Несмотря на то, что условия буржуазного строя и реакционная политика правящего класса препятствовали повышению интенсивности и совершенствованию детского чтения, прогрессивные педагогические и литературные силы воспитывали читательские интересы детей, заботились о демократическом содержании и направленности их чтения.

PUPILS' OUT-OF-CURRICULUM READING IN LITHUANIA IN 1919—1940

G. RAGUOTIENĖ

Summary

The article treats of the problem of pupils' out-of-curriculum reading in Lithuanian schools under the rule of bourgeois government. It deals with the content and the main tendencies of that reading. The analysis of the questions concerned is based upon the data taken from the press of those times and archives. The author of the article shows the ideological and political struggle which took place in Lithuanian society of that time when discussing the aforesaid problem. The progressive-minded teachers, librarians and other intellectuals did

much for the improvement of pupils' reading mater. Fighting against the reactionary course of the ruling class they solved many questions of that reading. Working under difficult and complicated circumstances they cultivated childrens' interest for books, took care of, and struggled for, democratic character of pupils' reading. The author points out the democratic traditions of Lithuanian teachers and librarians when treating the problem of pupils' out-of-curriculum reading.